

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

”En människa är det”

En queerdidaktisk analys av Jessica Schiefauers *Pojkarna*
och dess möjligheter för arbete med likabehandling i skolan

”It’s a person”

A queer didactic analysis of Jessica Schiefauer’s *Pojkarna*
and its possibilities for working with equality in school

Linn Friberg

Interdisciplinärt examensarbete

Termin: HT 2014

Kurs: LV1310, Uppsatskurs, 15 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: Ingrid Lindell

Abstract

Teacher's Degree Project in Comparative Literature

Title: "It's a person": A queer didactic analysis of Jessica Schiefauer's *Pojkarna* and its possibilities for working with equality in school

Author: Linn Friberg

Term and year: Fall 2014

Departement: Department of Literature, History of Ideas, and Religion

Supervisor: Ingrid Lindell

Examiner: Anna Nordenstam

Key Words: queer theory, gender, literature didactics, identity, norm critical pedagogics

This text aims to examine how teaching in literature can contribute to the schools work with creating an antidiscriminating environment. When it comes to the Swedish schools antidiscrimination plans, this essay focuses especially on those sections that concerns pupils and student right to their own gender identity and expression.

The main theories in this examination are Judith Butler's theory on gender and performativity, queer theory defined by Fanny Ambjörnsson and theories concerning adolescent psychology with focus on the adolescent identity and it's forming. Together with Mikhail Bakhtin's carnival theory the text examines how Jessica Schiefauer's novel *Pojkarna (The Boys; 2012)* describes a young adolescent girl's journey to finding and forming her own gender and sexual identity. The analysis shows how the book visualize three important categories: girl and boy culture, disguise as a subversive act and, finally, the ambivalence within the human.

In the didactical analysis Kevin Kumashiro's antioppressive view on pedagogics is the main theory. This theory, combined with the analysis of the novel, shows how teaching in literature opens up opportunities to read and talk about literature with a norm critical eye, where the queer and intersectional view on "the Other" works as a way to help pupils and students to become more tolerant towards that which isn't seen as normal or expected, and to humanize words and concepts that otherwise works suppressant.

Innehållsförteckning

Abstract	2
1. Inledning	4
2. Syfte och frågeställning	6
3. Metod	6
4. Genus- och queerteori	7
4.1 Kön, genus och performativitet	7
4.2 Ungdom, identitet och sexualitet	9
4.3 Den queera blicken	11
5. Didaktiska teorier	13
5.1 Skolans och svenskämnets uppdrag	14
5.2 Normkritik och antiförtryckande pedagogik	15
5.3 Att vara och läsa på tvärs: litteraturläsning och queer läsning	17
6. Material	19
6.1 Pojkarna	19
6.2 Likabehandlingsplan	20
7. Tidigare forskning	21
8. Analys	22
8.1 Tjej- och killkultur	23
8.2 Förklädnad som subversiv handling	25
8.3 Människans ambivalens	27
9. Sammanfattning	29
10. Didaktisk diskussion	30
11. Vidare forskning	31
12. Litteraturförteckning	32
13. Bilagor	34
13.1 Bilaga 1: Alfaskolans likabehandlingsplan	34

1. Inledning

En av de ungdomsromaner som jag har läst flest gånger i vuxen ålder är Jessica Schiefauers *Pojkarna* (2011). Boken inhandlades efter en stunds letande och sållande vid bokrealådan i stadens stormarknad. Baksidetexten tillsammans med de mystiska växterna illustrerade på framsidan fick min uppmärksamhet. När jag väl började läsa den så var det svårt att lägga den ifrån sig; den var en ”bladvändare”.

Boken publicerades år 2011 och samma år fick den Lilla Augustpriset med motiveringen att den med “vass och avslöjande flickblick infiltrera[r] Pojklandet. En idéroman som strävar efter att upplösa språkets, växandets och verklighetens gränser. Om kroppen som slagfält och manligheten som drog”. Romanen kom sedan att adapteras till scenproduktion av Ninna Tersman för Riksteatern och Uppsala Stadsteater 2013, med vilken de turnerade runt med bland svenska högstadieskolor. Boken ska nu också bli film, och förväntas ha premiär under året 2015.

Pojkarna leker aktivt med det konstruerande av könsroller och -identiter som sker under den pubertala perioden i människans liv, där de tre kvinnliga huvudkaraktärerna Kim, Bella och Momo får möjligheten att för några timmar nattetid uppleva hur det är att vara pojke. De får möjligheten att observera sin egen könstillhörighet, kvinnokulturen, utifrån och uppleva det motsatta och granskande könet, manskulturen, inifrån med de normer som verkar där. Boken har därför blivit uppmärksammas både för sina skildringar av dessa båda kulturer, och för sin lek med identitet, kön och det queera i ungdomens landskap.

Det queera, annorlunda sättet att betrakta tillvaron har, vid sidan om den feministiska traditionen, fått ett fäste inom bland annat litteraturvetenskapen. Att ta en queer position vid arbete med och läsning av litteratur bidrar till att synliggöra normer och maktstrukturer, specifikt gällande könsuttryck och sexualitet, som verkar i samhället och hur dessa återspeglas i litteraturen. Genom att lyfta fram det queera, det avvikande, får man också syn på det som uppfattas som normalt i en kultur. Att inta ett queerperspektiv, och därmed normkritiskt perspektiv, används idag för att arbete med mänskliga relationer och det kulturella klimatet på olika arbetsplatser. Sedan år 2008 har RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter) arbetat med ett projekt där organisationer i Sverige, genom utbildning med personalen inom organisationen, blir HBT¹-

¹ HBT är en förkortning av *homo-, bi- och transsexualitet* och används vid tal om personer med annan sexuell läggning än heterosexualitet. Även förkortningen HBTQ används, där Q står för *queer*. Jag kommer hädanefter i

certifierade. Detta certifikat blir, efter genomgången utbildning, ett bevis på att organisationen i fråga erbjuder "en god arbetsmiljö för anställda och ett respektfullt bemötande av patienter/klienter/brukare utifrån ett HBT-perspektiv".² Detta HBT-perspektiv innebär att man aktivt jobbar normkritiskt på arbetsplatsen för att kunna påverka och ändra attityder på arbetsplatsen gentemot bl.a. personer som identifierar sig som en HBT-person. Idag är över 160 organisationer i Sverige HBT-certifierade av RFSL.³

Skolan som samhällelig institution kan beskrivas som en återspeglning av det samhälle den verkar inom, där såväl normer som värderingar genomsyrar verksamheten (medvetet såväl som omedvetet). En viktig del i skolans uppdrag är att den ska förmedla en gemensam värdegrund till sina elever, där punkter såsom "[m]änniskolivets okränkbarhet, [...] alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män" ses som centrala.⁴ Utifrån värdegrunden ska varje skola utforma en likabehandlingsplan, där tillvägagångssätt för att motverka och hantera diskriminerande och kränkande handlingar ska beskrivas. Dock finns en risk att denna likabehandlingsplan ibland blir en del av skolans administration, där den blir ett dokument tillsammans med flera andra som endast berörs sporadiskt i verksamheten. Få skolor i Sverige är idag HBT-certifierad. Detta beror bl.a. på att det är en kostnadsfråga, men också för att huvudmän anser att skolan ska klara av detta på egen hand, då det ska inkluderas i skolans likabehandlingsplan. Som blivande lärare känner jag en viss nervositet inför att jobba med likabehandlingsplanen då jag inte fått med mig de verktyg jag anser nödvändiga för att kunna bemöta den här sortens frågor. När det gäller HBT-frågor, som denna uppsats ska fokusera på, har ämnet inte berörts något nämnvärt under mina nio terminer på lärarprogrammet.

Min utgångspunkt i detta arbete är litteraturens möjligheter när det gäller insyn i någon annans värld och perspektivbyte. Med detta i ryggen vill jag ge mig i kast med att undersöka det litteraturdidaktiska fältet för att se om det finns metoder och tillvägagångssätt för att skapa queerdidaktiska situationer i mitt klassrum.

uppsatsen att använda mig av förkortningen HBT istället för HBTQ och använda begreppet queer separat, då queer är ett könsuttryck snarare än en sexuell läggning.

² <http://www.rfsl.se/?p=4960>

³ <http://www.rfsl.se/?p=4962>

⁴ *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011* (Skolverket, Stockholm, 2011); s. 7. Förkortas Lgr11 fortsatt i uppsatsen.

2. Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur en närläsning av en ungdomsroman som Schiefauers *Pojkarna* kan användas i litteraturundervisningen och det allmänna skolarbetet med den likabehandlingsplan som varje skola ska ha. Jag kommer här att utgå från den likabehandlingsplan som finns på skolan där jag har min verksamhetsförlagda utbildning (VFU) inom ramarna för lärarprogrammet, och jag kommer särskilt att fokusera på den del i planen som berör könsidentitet och sexuell läggning.

Mina frågeställningar är således:

- Hur förhandlar Jessica Schiefauers *Pojkarna* genus och performans, och hur styr dessa förhandlingar huvudkaraktärernas identitetsskapande?
- Vilka teman från boken är fruktbara att lyfta inom ramarna för litteraturundervisning för ungdomar i skolan?
- Hur kan man arbeta med dessa teman tillsammans med skolan likabehandlingsplan?

3. Metod

Med hjälp av en diskursiv genusanalys av ungdomsromanen, där konstruktionen av kön, performativitet och identitet ligger i fokus, vill jag undersöka gestaltningen av kvinno- respektive manskulturen och de förväntningar som finns på respektive kultur i *Pojkarna*. Genom att också använda mig av litteratur- och queerdidaktiska glasögon vill jag undersöka vilken typ av läsning som lämpar sig för att lyfta frågor om kön, genus och identitet inom skolans verksamhet.

I analysen av romanen är det främst genus- och queerteori i kombination med Bakhtins karnevalsteori som kommer att användas. Dessa finner jag gynnsamma utifrån de teman som blivit synliga vid min närläsning av romanen, nämligen teman som behandlar könsnormer och –kulturer, performativitet samt den egna synen på könsidentitet och –uttryck. I arbetet med den litteratur- och queerdidaktiska delen av uppsatsen kommer jag att utgå från teorier om litteraturläsningens möjligheter och litterära föreställningsvärldar, samt se på läsning utifrån ett queerteoretiskt perspektiv. Slutligen kommer dessa två delar att kombineras för att kunna se på skolans uppdrag som samhällelig instans, där värderingar om människors lika värde ska förmedlas. Vilken typ av pedagogik är så pass bred att den passar för såväl specifika

ämnesdidaktiska situationer till det övergripande skolpolitiska arbetet med dess demokratiseringsarbete?

4. Genus- och queerteori

Inledningsvis kommer relevanta teorier kring genus- och identitetsskapande redogöras för, som sedan kommer fungera som den teoretiska bas som analysen av *Pojkarna* vilar på.

4.1 Kön, genus och performativitet

Enlig en biologisk definition finns inom djurriket två kön: man och kvinna. Vad som skiljer den ena från den andra beror på vilken sorts könsceller som individen producerar; antingen ägg eller spermier. Denna biologiska uppdelning har inte bara påverkat hur vi ser på varandra rent fysiskt, utan har även kulturellt påverkat samhället till den grad att även de kulturella och sociala strukturerna formats utifrån dessa två.

En av de stora teoretikerna inom feministisk teori och queerteori, Judith Butler, ser kön som en social konstruktion, snarare än en biologisk. I sin bok *Gender Trouble* (1990) menar hon att man bör särskilja *sex* (kön) och *gender* (genus), då ”... the distinction between sex and gender serves the argument that whatever biological intractability sex appears to have, gender is culturally constructed: hence, gender is neither the casual result of sex nor as seemingly fixed as sex”.⁵ Denna definition av kön som någonting kulturellt och socialt konstruerat har gjort att en distinktion mellan *biologiskt kön*, alltså det kön man föds som och vars könsceller man producerar, och *socialt kön*, vilket definieras som de tankar som samhället (re)producerar gällande vad som anses vara manligt eller kvinnligt. Det är därmed de föreställningar vi har om det biologiska könet som skapar de sociala och kulturella normerna för män respektive kvinnor. En sådan föreställning kan exempelvis vara att eftersom mannen är fysiskt starkare än kvinnan är det mer lämpligt för honom att vara brandman, än för kvinnan.

Dock, tydliggör Fanny Ambjörnsson i *Vad är queer?* (2006), anser inte Butler att distinktionen mellan biologiskt och socialt kön är gynnsamt, då man snarare befäster att det finns grundläggande, naturliga skillnader mellan män och kvinnor.⁶ Yvonne Hirdman lyfter i *Genus – om det stabila föränderliga form* (2003) fram att det genom historien vuxit fram

⁵ Judith Butler, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity* (Routledge, New York, 1990); s. 6.

⁶ Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer?* (Natur och kultur, Stockholm, 2006); s. 110.

olika modeller för att se på relationen mellan man och kvinna. Gemensamt för de modeller och uppfattningar är att mannen framställs som den överlägsna av de två, då kvinnan antingen ses som en ofullkomlig man eller helt åtskild mannen som en egen art med säregna egenskaper och förmågor.⁷ Mannen utgör därmed den allmänrådande norm, den *hegemoni*, som kvinnan ska anpassas efter. Denna maktstruktur skapas inte bara gentemot kvinnan, utan inom manskulturen i sig. Hirdman lyfter fram att den överlägsna roll han blivit tilldelad gentemot kvinnan krävs för att kunna fortsätta definieras som man: ”Det [är] liksom aldrig tillräckligt att födas till man, det kräv[s] en livslång ansträngning för att kvarstå i den manliga positionen”.⁸ Upprätthållandet av den manliga positionen sker genom en kollektiv ansträngning inom den manliga sfären, genom att förhålla sig till en kulturellt och historiskt skapad manlighetsnorm. Det är alltså en manlig blick på mannen som mannen i sig har att förhålla sig till. Denna blick förhåller sig också kvinnan till, menar Carrie F. Paechter i *Educating the Other* (1998). Därmed blir mannens blick på sig själv och på kvinnan förmedlingen av hegemonin som den styrande makten. Mannens blick på kvinnan innehåller en föreställning om hur en kvinna bör vara, utifrån mannens position, och denna blick förs i sin tur över på kvinnan som internaliserar denna, och börjar se på sig själv utifrån det perspektiv och de normer som blicken för med sig. Därmed blir kvinnan sedd på som *den andra*.⁹ Hirdman framhäver, som tillägg till blicken på kvinnan, att det många gånger är kvinnans kroppslighet som utgör grunden för mannens genuskonstruktion, då kvinnors svaga kropp många gånger framställs som ett hinder för att uppnå den typ av intellekt som männen besitter.

Upprätthållandet av normer kring kön är alltså beroende av relationen mellan man och kvinna samt vilka handlingar den ena eller andra gör. Detta göra att skapandet av det sociala könet, vår uppfattning av manligt och kvinnligt, framstår som någonting iscensatt för en publik. Butler menar att samhällets könskonstruktioner är *performativa*, att vi *gör* kön snarare än *är* kön.¹⁰ Med de genusföreställningar vi har följer förväntningar på handlings- och känslomönster, som är påverkade av såväl ett samhälles historia som kultur. Dessa tar sig uttryck redan vid ett barns ankomst till världen, där könet styr vilken färg barnet får på sina första kläder. Våra förväntningar på handlingsmönster utifrån kön är beroende av det som Butler benämner den *heterosexuella matrisen*. Denna matris är styrd av den heterosexuella

⁷ Yvonne Hirdman, *Genus: om det stabila föränderliga former* (2., [rev.] uppl., Liber, Malmö, 2003); s. 26ff.

⁸ *Ib.*, s. 53.

⁹ Carrie F. Paechter, *Educating the Other: Gender, Power and Schooling* (Falmer Press, London, 1998); s. 7ff.

¹⁰ Butler, s. 25.

norm som finns i samhället, när det normala är att en man, som är manlig, och en kvinna, som är kvinnlig, lever tillsammans i ett kärleksförhållande. Det finns i matrisen en essentialistisk tanke om att det finns en naturligt inneboende manlighet respektive kvinnlighet redan vid födelsen. Därmed sammanfaller de förväntningar vi har på det biologiska könet med det sociala könet.¹¹ I och med Butlers belysande av matrisen förs även sexualitet in som parameter i uppfattningen av kön. Ambjörnsson skriver att det är ”rätt sorts kopplingar mellan kön, genus och begär” som gör att vi uppfattas som man eller kvinna till fullo.¹² Genom att ständigt upprepa de handlingar som vi förväntas göra utifrån bl.a. matrisen, uppfattar så småningom vi, såväl som omgivningen, oss som man eller kvinna. Könets performativitet blir särskilt tydlig när normer bryts och förväntningarna inte uppfylls, såsom högljudda och ”stökiga” flickor eller ”känsliga” pojkar.

4.2 Ungdom, identitet och sexualitet

En viktig del utav människans uppfattning av sig själv är dess könsidentitet. Uppfattningen av könsidentitet är en del i människans kategorisering av sig själv, och därmed dess uppfattning om i vilket ”fack” hen hör hemma. Själva ordet *identitet* kommer från det latinska *idem* som betyder *densamme* eller *detsamma*. Identitet har därmed att göra med en kontinuitet hos människan, där jaget är densamma oavsett situation eller ålder. En identitet fungerar också som en avgränsning gentemot andra, där särskiljandet från andra individer är viktigt för uppfattningen av sig själv.¹³

Människans arbete med skapandet och utforskandet av den egna identiteten är särskilt påtaglig under ungdomsåren. Kultursociologen Thomas Johansson menar, i likhet med Butler, att ungdomars identitetsskapande idag till viss del är en skapandeprocess där iklädandet av olika roller sker i olika situationer. Johansson framhäver att man bör se utvecklingen och identitetsskapandet som cirkulär istället för linjär, där interaktioner och samspel skapar en flexibilitet hos individen. Identitetsformandet ses därmed ur ett *socialkonstruktivistiskt perspektiv* där yttre sociala och kulturella faktorer påverkar det inre i mötet mellan dessa två.

¹⁴ Johansson framhäver också svårigheterna för ungdom att förhålla sig till dagens yttre

¹¹ Ib., s. 151.

¹² Ambjörnsson, s. 113.

¹³ Ann-Charlotte Smedler och Karin Drake ”Identitet och kön” i Ann Frisé & Philip Hwang (red.), *Ungdomar och identitet* (1. utg., Natur och kultur, Stockholm, 2006); s. 41f.

¹⁴ Thomas Johansson ”Att skapa sin identitet: Ungdom i ett posttraditionellt samhälle” i Ann Frisé och Philip Hwang, *Ungdomar och identitet* (1. utg., Natur och kultur, Stockholm, 2006); s. 214ff.

faktorer, då samhället idag är i ständig förändring. Normer och värderingar ifrågasätts, problematiseras och ändras, vilket ställer ytterligare krav på ett större flexibelt förhållningssätt hos individen. Som en motpart till samhällets snabba förändring möjliggör samma förändringar för större visioner och förhoppningar hos ungdomar. Johansson menar att det är i brytpunkten mellan dessa förhoppningar och "social realitet" som identiteten skapas, där dikotomier som möjligheter/begränsningar och stabilitet/förändring utgör en konfliktyta för identiteten att växa på.¹⁵

Skapandet av en människas könsidentitet är, som nämnt tidigare, beroende av en människas upprepade handlingar, performativa handlingar. Som barn kan du styras in i handlingsmönster utan att vara medveten om det. Ungdomspsykiatrikern Björn Wrangsjö menar att en del i ungdomens identitetssökande har sin grund i att återerövra sin kropp från sina föräldrar, för att forma sin egen uppfattning kring den.¹⁶ Just kroppen är i fokus under tonårstiden, då det är den fysiska förändringen som är central. Kring kroppens utveckling finns flertalet normer och förväntningar hos både tjejer och killar; killar förväntas bli långa och starka, tjejer förväntas bli kvinnlig och kurviga, dock med den flickiga späd- och smalheten i behåll. Ann Frisé, professor i ungdomspsykiatri, påpekar att en viktig del i den fysiska utvecklingen är om den psykiska och kognitiva utvecklingen sker i samma takt. Hon framhäver att en stor del av de tjejer och killar som hamnar i "dåligt sällskap", och därmed riskerar att hamna i dåliga beteendemönster vad gäller exempelvis droger eller sexuella relationer, ofta inträder den pubertala förändringen i tidig ålder. Detta gör att omgivningen uppfattar ungdomen som äldre än hen är, och bemöter därför henom på ett mognare plan än vad hen kan hantera.¹⁷

Under tonåren ökar produktionen av könshormoner, vilket medför en ökad sexuell lust. Den ökade lusten utgör underlag för ett sexuellt utforskande för tonåringen, där den egna könsidentiteten är en grundsten i den egna uppfattningen av sin sexualitet. Frisé beskriver att Sverige, generellt sett, har en öppen attityd gentemot andra sexuella läggningar än den heterosexuella som fortfarande ses som den normerande. Trots den tillåtande attityden finns dock inskränkande tankar kvar som genom sociala konstruktioner ger män och kvinnor olika

¹⁵ Ib., s. 216.

¹⁶ Björn Wrangsjö "Kliniska synpunkter på identitetsutvecklingen" i Ann Frisé & Philip Hwang (red.), *Ungdomar och identitet* (1. utg., Natur och kultur, Stockholm, 2006); s. 133.

¹⁷ Ann Frisé "Kropp, identitet och sexualitet" i Ann Frisé & Philip Hwang (red.), *Ungdomar och identitet* (1. utg., Natur och kultur, Stockholm, 2006); s. 22ff.

stort sexuellt handlingsutrymme. Män tillåts ha ett mer aktivt sexliv än kvinnor, som då kan stämplas som hora eller slampa.¹⁸

Precis som en ungdom kan experimentera med sin identitet och position gentemot andra, skapa sin identitet, kan hen skapa sin sexualitet.¹⁹ Ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är detta möjligt, där interaktionen med andra människor och samhälleliga sfärer möjliggör för ett utforskande av den egna uppfattningen av attraktion och sexualitet. Oavsett sexuell läggning är det viktigt för ungdomen i sin identitetsutveckling att känna en gemenskap och tillhörighet. Om en ungdom inte känner sig hemma inom heteronormen söker hen sig aktivt efter en annan tillhörighet. Brottet mot heteronormen innebär inte bara en tillfällig icke-tillhörighet i en grupp, utan också en socialt icke tillåtande attityd gentemot hen som brutit mot normen.²⁰ Butler beskriver att bristen på stöd för detta brott mot heteronormen kan bero på att det ses som ett brott mot sexualiteten i sig, då sexualitet uppfattas som någonting heterosexuellt.²¹ Detta utgår ofta från den *penetrationsnorm* som finns, vilket kan göra att exempelvis samkönade sexuella förhållanden mellan tjejer ofta ses som icke-sexuella, då ingen penetration sker på liknande sätt som vid ett heterosexuellt samlag.

4.3 Den queera blicken

Tidigare teorigenomgång visar att det är en *tvåkönsmodell* som styr våra uppfattningar kring kön och genus. Man är antingen man eller kvinna, manlig eller kvinnlig. Detta har gjort att det inom modern genus- och HBT-diskurs har vuxit fram begrepp som *cisperson* och *icke-binär person*. Cis är ett latinskt ord som betyder ”på samma sida”. En cisperson är därmed en person som såväl biologiskt, socialt och juridiskt känner sig som ett och samma kön; fortplantningsorgan, könsidentitet och folkbokfört kön överensstämmer med den egna uppfattningen. Motsatsen kan ses som en icke-binär person, som inte känner tillhörighet till ett specifikt könsuttryck eller –identitet, utan ser sig som hemmahörande i båda könen eller inget alls. Fanny Ambjörnsson menar på att det är just skillnaderna som bidrar till att forma den egna identiteten; det är i spegelbilden av det vi *inte* är som vi kan definiera vad vi är.

¹⁸ Ib., s. 30ff.

¹⁹ Johansson, s. 204.

²⁰ Ib., s. 36f.

²¹ Butler, s. 49.

Därmed är identiteter som man eller kvinna, heterosexuell eller homosexuell beroende av varandra för att genom skillnaden gentemot varandra forma sitt eget uttryck.²²

Begrepp som cisperson och icke-binära person, tillsammans med andra, har som funktion att förtydliga och definiera det som ses som normalt och det som ses som onormalt utifrån den (hetero)norm som råder i samhället. På samma sätt fungerar queerteorin, där man genom att bryta mot det förväntade och vara ”motvals” vill belysa det som annars höljs i dunkel. Själva ordet *queer* kan översättas till *skum* eller *konstig*. Ordet har, sedan dess införande i debattkulturen kring genus, kön och sexualitet, fått representera det annorlunda och avvikande i samhället. Begreppet definieras av Fanny Ambjörnsson som någonting normbrytande där det normala och förväntade ska problematiseras och ifrågasättas.²³ Queerteorin som akademiskt fält växte fram under 1990-talet, samtidigt som queerrörelsen tog sin form i USA. Syftet med queerteorin, beskriver Ambjörnsson, är att ”undersöka hur det vi i vårt samhälle beskriver som sexualitet organiseras, regleras och upplevs. Hur identiteter, handlingar, regler, normer och föreställningar vävs samman till det som kallas sexualitet”.²⁴ Att vara queer är därmed ingen sexuell läggning, såsom att vara homosexuell, utan är snarare ett uttryck för könsöverskridande och icke-normerande identiteter.

I en teori där normer ska ifrågasättas är begrepp som *normalitet* och *normativitet* centrala då båda står för ett maktförhållande där det ”normala” och förväntade står högst i kurs. Stereotyper, såsom den heterosexuella matrisen hos Judith Butler, är vanliga fenomen som man försöker bryta ner för att se vilka normer och regler som håller ihop föreställningen om det normala. Matrisen kan synliggöras bl.a. genom att jobba med utbytbarhet, där exempelvis en manlig karaktär i en film byts ut till en kvinnlig, för att undersöka vad som händer med framställningen av kön och om tematiken i filmen är legitim om en annan könsidentitet eller -uttryck används och gestaltas. Denna subversivitet har sin grund i queerteorins problematiserande av identiteter. Med utgångspunkt i Butlers performativitetsteori motsätter man sig den essentialistiska tanken om att den egna identiteten kommer inifrån, som en del av ens naturliga väsen. Utifrån den här tanken framhäver Ambjörnsson transbegreppet. Transbegreppets funktion inom queerteorin blir en gestaltning av det som finns emellan ytterligheterna man och kvinna där genus kopplas från kön, ofta genom cross-dressing och

²² Ambjörnsson, s. 44 samt 66f.

²³ Ambjörnsson, s. 8.

²⁴ Ib., s. 36.

transvestitism.²⁵ Genom att iklä sig stereotypa manliga eller kvinnliga attribut som går emot den egna könstillhörigheten både bryts och pastischiseras den styrande heteronormen. Transvestitismen och transidentiteten blir därmed en lek med identiteter och dess instabilitet.

Denna problematiserande inställning och motströmläsning av tillvaron menar Ambjörnsson är en del av den ”queera blicken”. Inom queerteoretisk forskning används ofta denna blick på populärkultur, som film och litteratur, så kallad queer läsning. Sanna Karkuletho skriver i *Queera läsningar* (2012) att denna typ av läsning har som syfte att dekonstruera texten, hitta de sprickor som finns i texten där man kan hitta intersektionella delar som hjälper till att forma identiteterna i boken.²⁶ En queerteoretisk läsning skiljer sig därför inte så mycket från den intersektionella analysen, där parametrar som kön, etnicitet och socioekonomisk status spelar in i analysen av maktförhållanden i exempelvis litterära verk. Dock, framhäver Ambjörnsson, ämnar inte den queera läsningen skriva fram en mer korrekt tolkning än andra, där fler parametrar inkluderas för att göra den mindre fördomsfull, utan vill snarare ”presentera ytterligare en möjlighet att se verkligheten”.²⁷ Mer om detta följer i den kommande didaktikteoretiska presentationen.

5. Didaktiska teorier

I denna del av det teoretiska kapitlet förflyttas fokus från den akademiska sfären till skolvärlden och dess verksamhet. Här kommer redogöras för skolans och svenskämnets uppdrag, normkritisk pedagogik, litteraturläsningens möjligheter i klassrummet och hur en kombination av normkritisk pedagogik och litteraturläsning kan utformas. Samtliga redogörelser görs utifrån en genusfokus, vilket gör att exempelvis skolans uppdrag inte redogöras för i generella drag, utan med begrepp som *könsidentitet* och *könsuttryck* i fokus.

²⁵ Ib., s. 144ff.

²⁶ Sanna Karkuletho, ”Litteraturforskning och queerpolitisk läsning” i Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngrén och Rita Paqvalén (red.), *Queera läsningar: litteraturvetenskap möter queerteori* (Rosenlarv, Hägersten, 2012); s. 26.

²⁷ Ambjörnsson, s. 167f.

5.1 Skolans och svenskämnetns uppdrag

Skolans verksamhet vilar på en kristen etik och en västerländsk humanism, där en demokratisk anda ska råda. Denna grund genomsyrar de normer och värderingar som skolan aktivt ska arbeta med att förmedla till dess elever. De värderingar som ska förmedla är ”[m]änniskolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor”.²⁸ Skolan ska ”motverka traditionella könsmonster” och ska därför ge elever utrymme att ”pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet”.²⁹ Skolverksamheten ska också ”främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse” samt motverka diskriminering p.g.a. ”kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning”. Detta kräver ett arbete färgat av ”kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser”.³⁰ I arbetet mot kränkande behandlingar ska skolan, enligt skollagen, varje år upprätta en plan med ”en översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever”.³¹ Dessa likabehandlingsplaner som upprättas utifrån lagens bestämmelser och skolans uppdrag som samhällelig verksamhet ska, liksom arbetet med andra värdegrundsfrågor, genomsyra verksamheten i stort – från lunchrasten i matsalen till klassrumsaktiviteter.

Svenskämnet beskrivs i läroplanerna för såväl grundskolan som gymnasieskolan som det ämne där förutsättningar för god kommunikations- och reflektionsförmåga samt kunskapsutveckling skapas. I syftesbeskrivningen för svenskämnet på grundskolenivå beskrivs hur elever ”[i] mötet med olika typer av texter, scenkonst och annat estetiskt berättande ska [...] ges förutsättningar [för] att utveckla sitt språk, den egna identiteten och sin förståelse för omvärlden”.³² I motsvarande syftesbeskrivning för gymnasieskolan ska undervisningen i svenska leda till ”utveckla[d] förmåga [till] att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Den ska utmana

²⁸ Lgr11, s. 7

²⁹ Ib., s. 8.

³⁰ Ib., s. 7.

³¹ *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* (Regeringen, Stockholm 2010); kapitel 6, 8§.

³² Lgr11, s. 222.

eleverna till nya tankesätt och öppna för nya perspektiv”³³ Genom arbete med texter, i ett vidgat perspektiv, ska alltså eleven med hjälp av reflektion och analys inte bara få en uppfattning om verket, utan även om sin omvärld och sig själv.

5.2 Normkritik och antiförtryckande pedagogik

En del i svenskämnet pedagogik och uppbyggnad är att kritiskt granska och analysera. Genom att problematisera såväl talat som skrivet språk vill man i klassrummet åstadkomma en dekonstruktion av det som man anser vara kompletta och kompakta ”paket” av information och kunskap. Genom att uppmuntra eleven till att ”tänka ett varv till” och inte sluta tankeverksamheten vid första bästa slutsats, hoppas läraren skapa elever med väl utvecklat eget tänkande och slutledningsförmåga.

Detta sätt att tänka är centralt inom den normkritiska pedagogiken. Den normkritiska pedagogiken, menar genusvetarna Janne Bromseth och Renita Sörensdotter, är ett samlingsbegrepp för den genus-, feministiska- och queerpedagogik som växte fram under 1980-talet. Fokus för detta normkritiska förhållningssätt är att synliggöra den maktstruktur som verkar i såväl klassrummet som det material som är i centrum för klassrumsaktiviteten.³⁴ Inom ramarna för den normkritiska pedagogiken är det oftast exkluderande normer som lyfts och problematiseras. Genom att se på hur kön, etnicitet eller sexuell läggning samtals om och ses på i såväl verkligheten som den litterära världen kan man undersöka hur dessa maktstrukturer verkar och hur de i sin tur kan motverkas.

En pedagogikforskare som menar att alla exkluderade minoriteter inte går att ta hänsyn till är Kevin Kumashiro. Genom sin forskning, med utgångspunkt i den amerikanska skolan, har han arbetat fram en form av pedagogik som han benämner ”antiförtryckande”. Kumashiro menar att skolans selektiva läroplaner, där man bl.a. i litteraturundervisningen använder sig av en utvald kanon präglad av den västerländska kulturen, utesluter redan exkluderade grupper i samhället:

³³ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011* (Skolverket, Stockholm, 2011); s. 160. Förkortas Lgy11 fortsatt i uppsatsen.

³⁴ Janne Bromseth och Renita Sörensdotter, ”Normkritisk pedagogik: En möjlighet att förändra undervisningen” i Anna Lundberg & Ann Werner (red.), *Genusvetenskapens pedagogik och didaktik* (Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 2012); s. 43ff.

Genom att bara få kunskap om vissa grupper och perspektiv i samhället lär eleverna sig inget om alternativa perspektiv och om den andres bidrag, erfarenheter och identiteter, och därför rubbas de inte heller i de (van)föreställningar som de redan omfattar. Tystnad och exkludering är viktiga delar av den ”dolda läroplan”³⁵ som lärs ut i skolan – den dolda läroplan som sanktionerar de partiska och förtryckande kunskaper som redan finns i skolan och i samhället.³⁶

Kumashiro menar att det finns så pass många exkluderande grupper i dagens samhälle att ett inkluderande av samtliga i undervisningen skulle vara nästintill omöjligt. Dessutom finns risken att man förstärker utanförskapet genom att enbart fokusera på en egenskap hos gruppen; vill man exempelvis inkludera funktionshindrade människor så kan man missa andra egenskaper såsom sexuell läggning eller ras. Det är därför viktigt att ha kunskap om en individs mångfaldiga identitet, där flera egenskaper ryms inom en person.

Normalitet är ett viktigt begrepp hos Kumashiro, precis som inom den tidigare beskrivda queerteorin. Kumashiro menar att intresset hos lärare att undervisa inkluderande samtidigt möter motstånd, då undervisning sker genom ”normaliserande linser”.³⁷ Trots viljan att se saker utifrån ett annat perspektiv, utifrån en annan människas perspektiv, blir det trots allt det annorlunda och avvikande perspektivet som skildras; det blir normbrytande för normbrytandets skull.

Trots Kumashiros beskrivning av motsträvigheten kring att undervisa antiförtryckande i skolan, så menar han att det ändå är fullt genomförbart. Det som gör denna pedagogik tillämpningsbar inom litteraturundervisning är litteraturens möjlighet att ge olika perspektiv. Som tidigare nämnt så argumenterar Kumashiro för att det inte är möjligt att inkludera alla minoriteter i skolundervisningen. Det som man dock kan göra är att visa på texters *partiskhet*. Texter är påverkade av författarens samtid och den kontext som hen verkar inom. Detta gör att en text aldrig kan ses som en objektiv sanning, utan snarare en tolkning av någonting. Genom att lyfta in flera olika röster och flera olika perspektiv för någonting så närmar man sig möjligtvis inte en sanning, utan snarare en bredare kunskapsbas om ämnet. Genom att därför trycka särskilt på en texts partiskhet menar Kumashiro att man som lärare som uppmärksamma andra röster än de som verkar inom (den västerländska) hegemonin och därför bidrar till att forma ett antiförtryckande sätt att tänka hos eleverna.³⁸

³⁵ Begrepp hämtat av Kumashiro från P.W. Jackson: *Life in Classrooms*, Holt, Rinehart, & Winston 1968; P.W. Jackson, R. Boostrom & D. Hanson: *The Moral Life of Schools* (Jossey-Bass 1993).

³⁶ Kevin K. Kumashiro, ”Postperspektiv på antidiskriminerande undervisning i engelska, matematik och samhälls- och naturorienterande ämnen”, *Tidskrift för genusvetenskap.*, 2009:1, s. 11-34, 2009; s. 15.

³⁷ Kumashiro, s. 17.

³⁸ *Ib.*, s. 17ff.

5.3 Att vara och läsa på tvärs: litteraturläsning och queer läsning

Judith A. Langer skriver i *Litterära föreställningsvärldar* (2005) att "[l]itteratur spelar en viktig roll i våra liv, ofta utan vår vetskap. Den ger oss förutsättningar att utforska både oss själva, andra, att definiera vilka vi är, vilka vi skulle kunna bli och hur världen skulle kunna se ut".³⁹ Likt beskrivningen av svenskämnets syfte ovan så menar Langer att litteraturen har en viktig funktion i det egna identitetsskapandet. Genom att ta del av den litterära världen skapas en distans till den egna världen, vilket skapar en möjlighet till att se sig själv och sin egen verklighet utifrån ett annat perspektiv. Detta, menar Langer, har sin grund i att man dels genom distansen får en möjlighet att på ett logiskt och sakligt plan analysera "hur saker förhåller sig till varandra och därigenom hur de fungerar", och dels applicerar den litterära framställningen på sitt eget liv då man lever sig in i karaktärerna och tar till sig av deras erfarenheter.⁴⁰ Båda dessa objektiva och subjektiva erfarenheter bidrar till att skapa det som Langer benämner *föreställningsvärldar*. Dessa världar är en del i läsprocessen, och även i läroprocessen där "dynamiska uppsättningar av sammanlänkande idéer, bilder, frågor, förväntningar, argument och förningar som fyller våra tankar när vi läser, skriver, talar eller delar med sig av tankar och tolkningar".⁴¹ En föreställningsvärld är aldrig konstant, utan ändras efterhand som man läser eller bearbetar intrycken. I skapandet av föreställningsvärldarna växlar läsaren mellan att vara utanför texten och vara i texten. I båda fallen är den de verkliga och de litterära erfarenheterna som växelvis berikar varandra, där exempelvis gestaltningen av någonting i en text påverkar synen på samma sak i verkligheten. Hela processen är präglad av ett testande och experimenterande fram och tillbaka, där idéer och tankar analyseras, testas och omtolkas. Langer beskriver hur skapelseprocessen av dessa världar består av fyra faser. Dessa faser sker inte linjärt utan kan uppstå ett flertal gånger under läsningen. Faserna är följande:

1. Att vara utanför och kliva in i texten
2. Att vara i och röra sig genom en föreställningsvärld
3. Att stiga ut och tänka över det man vet

³⁹ Judith A. Langer, *Litterära föreställningsvärldar: Litteraturundervisning och litterär förståelse* (Daidalos, Göteborg, 2005); s. 17.

⁴⁰ Langer, s. 18.

⁴¹ Ib., s. 23.

4. Att stiga ut och objektifiera upplevelsen⁴²

Inom den litteraturdidaktiska forskningen har man ofta framhållit vikten av att lyfta fram elevers spontana och direkta läsupplevelser, där de egna erfarenheterna och tankarna får ta plats. Man har också lyft fram litteratursamtalets funktion inom litteraturundervisningen, där den sociokulturella pedagogikens fokus på skapande av mening genom gemenskap och interaktion ligger till grund.⁴³ Inom den queerteoretiska litteraturforskningen har man funnit att en ”mothårsläsning”, där läsaren tar en motsatt position än vad som förväntas av texten, gör att man som läsare finner det som annars hade gått förbi omärkt. Därmed är läsningen en styrd process där den spontana läsningen åsidosätts för skapa en djupare läsupplevelse och analys. Denna queera läsning, byggd på feministisk tradition där man önska finna samhällets maktstrukturer inbäddade i texter (i vidgad bemärkelse), ämnar finna det queera, det udda och annorlunda i texten med hjälp av den tidigare nämnda queera blicken.⁴⁴ Denna motströmläsning använder sig Kumashiro av i sin beskrivning av användandet av antiförtryckande pedagogik inom litteraturundervisningen. Som lärare kan man uppmuntra elever att läsa utifrån ett annat perspektiv än de brukar. Detta menar han fungerar antidiskriminerande, då eleven förhoppningsvis får syn på att den ofta tar den förväntade och ”normala” läsarpositionen eftersom den är mer bekväm att falla tillbaka på. Kumashiro framhäver också vikten av att läsa med syftet att hitta det osagda, det som göms implicit i texten. Genom att ställa elever frågor om vad som inte sägs i en text om exempelvis queera ungdomar, och hur den här tystnaden bidrar till uppfattningar om identitet och sexualitet, kan läraren trycka på en texts partiskhet och på så sätt ge det osagda mening genom det sagda.⁴⁵ Denna läsning, benämnd *performativ läsning* av Sanna Karkuletho, uppmärksammar performans och verkliggörande av samhällets normer genom kritisk läsning. Dock menar Karkuletho att queera och performativa läsningar kräver mycket av läsaren, där förståelse för en texts samhälleliga kontext och historia behövs för att tillfullo greppa de referenser som finns i texten till kön, genus och sexualitet.⁴⁶ Motsatt till detta hävdar Ambjörnsson att en läsare i jakt på queera tecken i en text själv inte behöver ha ett queert könsuttryck för att kunna greppa textens referenser (även om erfarenhet av utanförskap kan bidra till att förstärka förståelsen för det annorlunda). Eftersom litteraturläsning och skapandet av

⁴² Ib., s. 31-36.

⁴³ Olga Dysthe, *Det flerstämmiga klassrummet: att skriva och samtala för att lära*, Studentlitteratur, Lund, 1996; et. passim.

⁴⁴ Se avsnitt 4.3.

⁴⁵ Kumashiro, s. 22.

⁴⁶ Karkuletho, s. 24ff.

föreställningsvärldar bygger på såväl verkliga som litterära upplevelser blir inte den queera erfarenheten och uppfattningen nödvändig då upplevelser är lika instabila som identiteter, enligt queerteorin.⁴⁷

6. Material

Här följer en redogörelse för det material som är centralt i analysen utifrån tidigare formulerade frågeställningar: ungdomsromanen *Pojkarna* (2011)⁴⁸ samt likabehandlingsplanen från skolan⁴⁹ där min verksamhetsförlagda del av lärarutbildningen är förlagd.

6.1 *Pojkarna*

Bokens handling utspelar sig i ett radhusområde någonstans i den svenska sommaren. De tre kompisarna Kim, Momo och Bella har alla tre fyllt 14 år, njuter av sitt sommarlov och trivs inte alls i den ungdomskultur som formas runt omkring de bland deras jämnåriga. Huvudkaraktären Kim, som även är bokens berättarröst, beskriver skolan som en krigsmiljö där killarnas sexuella kommentarer och anspelningar haglar över flickorna i korridoren på rasterna.

Kim, Momo och Bella håller sig kvar i barndomens ljuva tillvaro genom att ägna sig åt maskerad och utklädnad. Momo, dotter till konstnärsföräldrar, syr dräkter och gör masker till dem alla tre och Bellas växthus, hennes främsta intresse, fungerar som skådeplats för tillställningarna. Bellas stora intresse för botanik och införskaffande av nya frön, som motpol till hennes ständiga omsorg av sin starkt medicinerade pappa, bidrar till att hon en dag får hemlevererat ett skott som hon inte känner igen och som hon inte beställt. Trots okunskapen om växten planterar hon den växten växer upp till att bli en stor och praktfull blomma med vätskefyllda kapslar istället för ståndare och pistiller. En kväll, under en av sina maskerader, föreslår Kim att de ska dricka av nektaren från blomman. När de gör detta förvandlas de till pojkar:

⁴⁷ Ambjörnsson, s. 168f.

⁴⁸ Referenser till boken ges härnäst löpande i texten.

⁴⁹ Skolan, och även dokumentet, har anonymiserats. Skolans egentliga namn figurerar ej, då likabehandlingsplanen är ett exempel och används för att visa på hur en likabehandlingsplan inom skolverksamheten kan se ut.

Våra bröst var försvunna och höfternas rundningar hade raknat, axlar och armar hade fått annorlunda sensor och muskler som syntes under huden. Våra halsar och nackar var bredare och mitt i halsen satt ett adamsäpple stort som ett moget plommon. [...] Våra magar var insjunkna, underhudsfettet var borta, och mellan våra ben fanns inte längre någon skåra. Behåringen var kvar, gles och skör så att det smärtade när man strök hålen åt fel håll, och under den lilla busken, mellan låren, fanns en penis. (s. 43)

Denna förvandling blir startskottet på en inre resa för huvudkaraktären Kim och hennes identitetsutveckling. Flera kvällar i rad återkommer hon till växthusen för att dricka av nektarn och få, under nattens timmar, leva som pojke. Med hjälp av sitt nya yttre introduceras hon in i den jämnåriga manskulturen genom mötet med Tony; "[t]illsammans upplever de både spänning och attraktion" och Kim dras in i en värld som hon länge betraktat utifrån (baksidestexten).

6.2 Likabehandlingsplan

Alfaskolans likabehandlingsplan, upprättad hösten 2013, innehåller såväl definitioner av nyckelord som arbetsmetoder för upprätthållandet av en diskriminerings- och kränkingsfri skolmiljö. I denna redogörelse för planen kommer fokus ligga särskilt på de delar som berör sexualitet och kön.⁵⁰

I planen särskils *direkt diskriminering* och *indirekt diskriminering*. Det förstnämnda används för att tala om diskriminering kopplad direkt till en individ och exempelvis dess kön. Det sistnämnda refererar till diskriminering genom en lik behandling av alla, där en trodd neutral behandling snarare missgynnar än gynnar exempelvis elever med viss religiös tillhörighet.⁵¹ I den del som berör kön och könsidentitet definieras inte kön i någon vidare bemärkelse, utan istället bekräftas och framhävs skolans förebyggande arbete för att förhindra diskriminering utifrån kön samt sexuella trakasserier.

Den del av planen som berör sexualitet definierar sexuell läggning som hetero-, homo- och bisexualitet. Transsexualitet berörs först när könsöverskridande uttryck nämns, och benämns då "transpersoner". Begreppet ses som ett paraplybegrepp som omfattar "de flesta transpersoner". Vidare beskrivs hur begreppet används om "människor som på olika sätt

⁵⁰ För mer utförlig läsning, se bilaga 1.

⁵¹ Bilaga 1, s. 1.

bryter mot samhällets normer kring könsidentitet och könsuttryck – mot föreställningar om hur kvinnor och män, pojkar och flickor förväntas vara och se ut”.⁵²

Gällande det förebyggande arbetet genomförs det främst inom ramarna för ämnet idrott och hälsa, där arbete med värderingsövningar, moraliska dilemman samt sex och samlevnad görs. Inga andra ämnen nämns specifikt där man arbetar med likabehandlingsfrågor, utan resterande förebyggande arbete beskrivs som hela skolans ansvar, där exempelvis regelbunden genomgång av planen genomförs samt inkluderande aktiviteter för alla skolans elever nämns.⁵³

7. Tidigare forskning

Inom fältet för litteraturstudier med genus- och queerperspektiv har många bidrag gjorts, särskilt med fokus på kvinnliga karaktärer. Dock har inte lika många studier gjorts utifrån (svenska) ungdomsromaner, och ännu färre har gjorts med en litteraturdidaktisk vinkling.

Den vetenskapliga studie som utgjort störst inspiration för den här uppsatsen är Maria Österlunds avhandling *Förklädda flickor – könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman* (2005), där Österlunds jämför åtta olika ungdomsromaner som har förklädnad av kön och könskonstruktion som gemensam tematik.⁵⁴ Majoriteten av böckerna har en kvinnlig protagonist som av olika anledningar tvingas eller väljer att iklä sig rollen som pojke. Österlund börjar med att se på ungdomsromanerna utifrån feministisk narratologi, där en framtagen flick-, pojk och förklädnadsmatris fungerar som glasögon genom vilka hon skådar på böckerna och dess kvinnliga karaktärer. Vidare analyserar Österlund böckerna med hjälp av Michail Bakhtins karnevalsteori, där det könsöverskridande och brott mot samhälleliga maktstrukturer tillåts, för en begränsad tidsperiod, för underhållningens och gycklets skull. Slutligen tittar Österlund på litteraturen ut ett ideologikritiskt perspektiv, främst för att se på slutet och upplösningen i respektive roman utifrån ett feministiskt litteraturteoretiskt perspektiv med fokus på eventuella emancipatoriska strategier.

De vetenskapliga arbeten som gjort inom samma fält med en didaktisk vinkling är gjorda av studenter inom lärarprogrammets ramar. Daniel Berglunds uppsats ”Vad spelar

⁵² Ib., s. 2.

⁵³ Ib. S, 3.

⁵⁴ Maria Österlund, *Förklädda flickor: könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*, Åbo Akademi, Diss. Åbo: Åbo akademi, 2005; s. 2ff.

sexualiteten för roll?” (2010) samt Tim Anderssons uppsats ”Kille och kär” (2013) undersöker båda hur ”komma ut”-romaner för ungdomar skildrar manliga homosexuella protagonister.⁵⁵ Båda gör det med syfte att finna didaktiska medel för att skapa större medvetenhet kring förhållandet mellan sexualitet och identitet i skolan. Båda uppsatserna diskuterar skapandet av maskuliniteter och normerna kring dess utifrån genus- och queerteorier hämtade från Judith Butler, Tiina Rosenberg och R.W. Connell. Båda hämtar sin litteraturredaktiska grund från Louise M. Rosenblatt och Gunilla Molloy, där samtalet kring litteraturen är central samt den transaktion som sker mellan text och läsare.

Båda ovan beskrivna uppsatser beskriver sig själva som queerdidaktiska. Detta till trots att queerteorin inte redogörs för ingående, utan sammanförs med Butlers teori om genus och performativitet. Förhoppningen är att denna uppsats ska ge en tydligare framskrivning av och formulering om vad en queerdidaktisk metod kan innebära, specifikt i kombination med litteraturundervisningen.

Precis som inom det feministiska fältet så har flertalet studier gjorts om pedagogers syn på skolans likabehandlingsplaner och hur man konkret kan arbeta med de i klassrummet. Dock är det enda material som för samman en normkritisk hållning med undervisning om sexualitet och identitet RFSU:s handledningsmaterial *Bryt!* (2011) samt *Sex i skolan* (2013). Den förstnämnda fokuserar på just arbetet med normer, och heteronormer i synnerhet, och den sistnämnda placerar det normkritiska arbetet inom olika ämnesspecifika ramar där förslag på lektionsupplägg och material kring exempelvis framställning av kön i litteraturen.⁵⁶

8. Analys

I analysen av *Pojkarna* kommer teman som anses vara fruktbara i en klassrumsdiskussion att vara i fokus. Dessa teman förankras i såväl genus- som queerteori och kommer att

⁵⁵ Daniel Berglund, ”Vad spelar sexualiteten för roll? En queerdidaktisk genusanalys av ungdomsromanen *Spelar roll* av Hans Olsson” (C-uppsats. Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet. Göteborg, 2010); Tim Andersson, ”Kille och kär: En queerdidaktisk analys av tre ungdomsromaner” (C-uppsats, Fakulteten för humaniora och samhällvetenskap, Karlstad Universitet, Karlstad, 2013).

⁵⁶ Carl Åkerlund (red.), *Bryt! ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet*, 3., [omarb.] uppl. (Forum för levande historia, Stockholm, 2011); *Sex i skolan: organisation, ansvar och innehåll i sex- och samlevnadsundervisningen: ett stödmaterial* (Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), Stockholm, 2013), s. 29.

kompletteras med Michail Bakhtins karnevalsteori för att framhäva förklädnaden som emancipatorisk strategi för ungdomarna i romanen.

8.1 Tjej- och killkultur

Kim, Bella och Momo är, som tidigare nämnt, 14 år gamla och befinner sig i gränslandet mellan barndom och vuxenvärld. Med all sin kraft försöker tjejerna hålla sig krav i barndomens lekfyllda tillvaro genom att isolera sig från andra jämnåriga genom att spendera sin lediga tid tillsammans i Bellas växthus. Kim beskriver den påtagliga oron för den kommande tonårs- och vuxenvärlden hos henne själv, Momo och Bella: ”Vi höll oss undan våra jämnåriga, vi aktade oss noga för att lyssna till hormonernas sång i blodet för vi anade att de kunde övermanna oss när som helst, utan vårt medgivande” (s. 14). Oron grundar sig inte bara i oron över att bli vuxen, utan också för att falla in i beteendemönster som de själva inte valt: ”[...] vart vi än såg fann vi bara de förutbestämda Kvinnomallarna. Vi knep ihop munnarna och slöt ögonen, vägrade att acceptera det oundvikliga. Det var en instinkt, en glödande gnista i bröstet: vad som helst fick hända oss, men inte det” (s. 15). Det som Kim benämner ”kvinnomallarna” hämtar hon från erfarenheter i skolan, främst utifrån hur killarna⁵⁷ behandlar tjejerna där. Allt som oftast får tjejerna utstå kommentarer och glåpor från killarna, ofta med sexuella anspelningar:

Några pojkar går förbi några flickor och strax innan de är i jämnhöjd med varandra sätter en av pojkarna sin underarm framför gylfen och låter den sprätta upp som en ståduk ut från skrevet. Han spänner armen, knyter näven, härmar ljud han hört i filmerna han sett tillsammans med andra pojkar. En annan pojke uppmärksammar hans gest, bidrar med att trycka in tungan i kindens insida upprepade gånger. (s. 16)

Ibland går det även så pass långt att killarna gör fysiska närmanden, såsom i scenen där Bella efter en idrottslektion blir utsatt för ett övergrepp av ett gäng killar som drar av hennes t-shirt och sport-BH för att kunna tafsa på hennes bröst. Kim beskriver hur den enda verk samma strategin i dessa situationer är att vara passiv: ”Det fanns bara ett fungerande sätt att bemöta dem: hålla munnen stängd, hålla ryggen rak, hålla masken intakt fastän alla de där orden och gesterna bet sig fast under skinnet varje gång” (s. 16). Dessa litterära gestaltningar visar inte bara på den maskulina hegemoni som tidigare beskrivits, där manlig gemenskap upprätthåller

⁵⁷ I boken använder sig Schiefauer av benämningen *pojkar* och *flickor*. Jag har i denna uppsats istället valt att använda mig av beteckningarna *killar* och *tjejer*. Detta gör jag då jag anser att det förstnämnda har en alltför stark koppling till barndomen, rent semantiskt. Killar/tjejer anser jag är bättre lämpat för att adressera personer i tonårsåldern.

och förstärker sin starka sociala status gentemot kvinnan, utan också en av de modeller som Hirdman benämner **A-a**, där kvinnan ses som en ofullkomlig man, en sämre variant av mannen.⁵⁸

Den killkultur som Kim träder in i, i och med sin förvandling, är starkt präglad av machoidealet som hegemoni. Under sin andra kväll som killar stöter Kim, Bella och Momo på Tony, ledaren för ett av killgängen i staden. Han framställs som en hård kille, klädd i militärkängor, läderjacka och armar prydda av tatueringar. I romanen beskrivs hur han har lätt att få ”rådjursflickornas” intresse, och kring honom byggs en illusion upp av att vara en ”erövrare”;

Det handlade om Tony, om en tjej han hade knullat. Hon hade stönat som en porrstjärna, skrikit och velat ha satsen i munnen. Och Tony hade sprutat henne i ansiktet och sedan, när han dragit på sig byxorna, hade han tagit upp en hundring och kletat fast den i sperman på hennes kind. ”Här har du din djävla hora”, hade han sagt och sedan hade han gått (s. 104).

Bilden av Tony, berättad av hans kompanjon Höken, visar på den manliga gemenskapens upprätthållande av dess hegemoni, där alfahanens roll skyddas genom att framställa honom som en erövrare, den starka med kontroll över kvinnan, där förnedring och förtryck är medel för att bevara statusen. Trots att denna machokultur verkar i killgruppen som Kim umgås med, så besvärar hon inte nämntvärt av det. Hon får nämligen möjligheten att få uppleva den annars hatade och fruktade killkulturen inifrån, och den framstår då inte längre så hotande som den tidigare gjort:

Det fanns ingen girighet i hans händer, ingen falsk mjukhet i rösten, inget habegär i ögonen. Det fanns ingen känsla av att han ville åt mitt allra mjukaste, det som varje människa har längst in och som måste behandlas mycket varsamt för att inte gå sönder. Jag deltog inte i en lek som lektes på någon annans villkor. Nej, detta var något annat, något jag aldrig förut upplevt. Det skrämde mig inte. Jag begrep det. (s. 72)

Såväl tjej- som killkulturen som gestaltas i boken visar på hur det finns färdigstöpta mallar för barn och ungdomar att falla in i. Kim betraktar sin och sina jämnårigas tillvaro med kritiska ögon, där ”rådjursflickornas” sminkdränkta ögon som skådar upp mot de väl ansedda killarna eller Hökens beskrivning av Tony som erövrare och förnedrare genomskådas som skådespel och charader. Dikotomierna tjej/kille upprätthålls genom att det repellerande motsatsförhållandet skapar en attraktion mellan de båda parterna, såsom förväntas av den

⁵⁸ Hirdman, s. 28f.

heterosexuella matrisen. Killarna för vidare traditionen av övertag genom att reproducera handlingsmönster de sett i olika typer av filmer, och tjejerna svarar på detta genom att blidka sig och anpassa sig till killarna blickar; ”... hon lät sin kropp mjukna och formas när pojkarna sneglade på den” (s. 83).

8.2 Förklädnad som subversiv handling

En tydlig tematik i boken är förklädnad som emancipatorisk strategi, främst för Kim. Hon beskriver tidigt i boken det obehag hon känner för sig egen kropp:

Min kropp satt på mig som något främmande, en gummidräkt som klubbade och kliade, men hur jag än rev med naglarna satt den där den satt. Om nätterna kunde jag drömma att min kropp föll av mig. Det var enkelt, plötsligt hittade jag en dragkedja i huden. Ibland satt den längs med innanlåret, ibland över magen, utmed ryggen eller mellan benen. Jag öppnade den, kunde känna luften sila i mot min riktiga hud därunder, som ett vakuum när det släpper. Och jag skalade av mig skinnet, klev ur det som ett smutsigt klädesplagg och kände det svala golvet mot mina nya fotsulor. Men när jag gick mot spegeln för att se hur jag egentligen såg ut vakande jag alltid innan jag hunnit fram. (s. 15)

Leken och maskeraden blir för Kim, Momo och Bella ett sätt att hålla sig kvar i barndomen samt för att distansera sig från den påtryckande ungdoms- och vuxenvärld som formas runt omkring dem, främst bland deras jämnåriga; ”... jag längtade så efter att få sätta en mask mellan mig själv och världen igen. Att få dra på mig en dräkt som gjorde mig till någon annan” (s. 38). Genom att ikläda sig olika roller får de för en stund fly tillvaron runtomkring dem. När då möjligheten att rent fysiskt förvandlas till någonting annat introduceras med hjälp av den mystiska växten i Bellas växthus blir utklädanden som flykt införd i verkligheten på riktigt.

Att tjejerna förvandlas till killar tillåter dem att undkomma den ”kvinnomall” som de befarrar att falla in i, och även att undkomma den manliga, granskande blicken på dem. Litteraturhistorikern Michail Bakhtin beskriver den medeltida maskeraden och karnevalen som ett tillfälle för människan att bryta mot gängse normer och maktstrukturer för en stund. I och med den festliga anda som karnevalen förde med sig tilläts man driva med klassamhället, främst adeln och prästerskapet. Under karnevalen sågs alla som jämlikar, där inga yttre tecken eller olika typer av kapital styrde bemötandet av den personen. För en stund var man bara en

människa bland andra människor.⁵⁹ Bakhtin framhäver i sin karnevalsteori att de groteska elementen, med experimenterande med den materiella och kroppsliga, fungerade som vapen i de normbrytande aktionerna:

[Den karnevalskt-groteska formen] helgar friheten att fabulera och uppfinna, tillåter att heterogena och i rummet avlägsna element förenas och närmas till varandra, hjälper människan att befria sig från den förhärskande synen på världen, från alla konventionella regler, etablerade sanningar, alldagliga och banala gängse meningar, den gör det möjligt att se på världen med andra ögon, att känna att allt som existerar är relativt och följaktligen att en helt annan världsordning är möjlig.⁶⁰

I modern tid har transvestismen fått den subversiva funktion som karnevalen hade under medeltiden. Ambjörnsson menar att transvestism och cross-dressing är subversiv då ”de parodierar den heteronormativa ordningen, där genus och begär förväntas följa av ett visst kön”.⁶¹ Judith Butler menar att dragkulturen är subversiv på så sätt att den tydligt särskiljer på biologiskt kön och imiterat kön, och därmed tydligt påvisar de performativa strukturerna hos kön: ”In imitating gender, drag implicitly reveals the imitative structure of gender itself – as well as its contingency”.⁶²

Pojkarna kan ses som en transvestitisk gestaltning av tjej- respektive killkulturer där båda är dragna till stereotypiska ytterligheter. Killarna i boken framställs som macho med ett hårt yttre medan tjejerna gestaltas som underkastade med ett begär att tillfredsställa killarna och deras krav på en tjej. Kim och hennes vänner befinner sig i ett mellanläge mellan dessa båda ytterligheter och känner inte tillhörighet i någon av dem.

Samtidigt som förklädnaden har en subversiv funktion i romanen så har den, som tidigare nämnt, även en emancipatorisk funktion för Kim specifikt. Eftersom hon känner sig så pass obekvämt och främmande i sin tjejkropp blir pojkroppen en säker tillflyktsort. Hon lämnar inte bara kvinnomallen och tjejnornerna bakom sig, utan får även leva ut andra sidor som traditionellt är förtryckt hos kvinnor. Ett exempel på detta är den sexuella driften och lusten. Som tjej är hennes sexuella lust inte så framträdande, och hon beskriver sitt eget kön som livlöst: ”Skåran där nere var torr, porös. Mitt finger hittade öppningen, sökte sig in, försökte, önskade plötsligt desperat att där skulle finnas någon känsla, något av värde. Men där fanns

⁵⁹ Michail Bakhtin, *Rabelais och skattets historia: François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*, 3. uppl., Anthropos, Gråbo, 2007; s. 21.

⁶⁰ Bakhtin, s. 44.

⁶¹ Ambjörnsson, s. 148f.

⁶² Butler, s. 137.

ingenting. Det var dött, en ansamling vävnad utan nervtrådar eller receptorer” (s. 85). När hon istället, förvandlad till kille, bejakar sin sexualitet genom bl.a. onani infinner sig en helt annan lust och känsla: ”Den var en värmepunkt, en glödande kärna, ett centrum som gav mig tunnelseende. Det ryckte och ilade, svallningarna for uppåt och ut och jag drog häftigt efter andan...” (s. 59f). Som kille får Kim uppleva sexuell lust och även orgasm, vilket hon inte tillåter sig att göra som tjej. När Kim får sin första mens, ett tecken på kvinnlig könsmodnhet, använder hon sig av förvandlingen för att slippa blödningen och värken. Dikotomierna man/kvinna blir därmed särskilt påtagliga i boken när det kommer till könens olika fysiska förutsättningar och förhållningsregler.

8.3 Människans ambivalens

Kim, Bella och Momos resa med hjälp av den mystiska växten ger dem en ovanlig möjlighet att få uppleva tillvaron ur ”den andres” perspektiv. Man skulle kunna anta att denna insikt skulle bidra till en ännu tydligare identitetsbildning, men fallet blir snarare tvärtom. Främst för berättarrösten Kim blir dessa erfarenheter ett ytterligare tillägg till hennes tidigare uttryckta ambivalens inför tonårslivet och vuxenblivandet.

Kim beskriver hur hennes killkropp passar henne som handen i handsken. Hennes redan könsneutrala namn gör att hon inte måste utforma en roll som hon träder in i när hon förvandlas till pojke, utan hon kan fortsätta vara sig själv fast med ett annat yttre. Kims ambivalens dämpas därmed tillfälligt genom förvandlingarna. Det som får henne att fortsätta förvandlas kväll efter kväll är förälskelsen i Tony och längtan efter nya adrenalintriggande äventyr. Relationen mellan Kim och Tony är prestationsorienterad där Tony testar Kims förmågor genom att ge henne svårare och svårare uppdrag: ”

[...] Tony testade mig och fann att jag dög. Det var aldrig beundran, aldrig vänskaplighet, bara detta enda: att jag klarat provet han förberett åt mig. [...] Vad fick mig att längta så blossande hett efter att den [Tonys blick] skulle falla på mig? Kanske för att ingen annan någonsin sett på mig så. Det sporrade mig. Jag visste att jag var tvungen att överträffa mig själv varje gång för att få ha honom kvar. (s. 74)

Efterhand som Kim och Tony umgås mer, desto närmre kommer de varandra närmre. Närheten yttrar sig inte bara genom vänskaplig närhet, utan också genom att relationen får mer av en intim karaktär stundvis. I en scen i boken, när en bil de stulit kapsejsar och de väljer att övernatta i den, somnar de båda nära varandra hand i hand. I en annan scen, vid en flykt från ett avslutat inbrott, snubblar de på varandras fötter och faller till backen med Tony

liggandes ovanpå Kim. För en stund uppstår en attraktion, en laddning mellan de två, ett uttalat begär som gör sig påmint:

Tony låg ovanpå mig, hans tunga kropp hävdes i häftiga andetag. Hans ben på varsin sida om mina, hans händer låsta kring mina handleder och hans hårda kuk mot mitt lår. [...] Jag såg förvåningen i hans ögon. [...] Och där, i den mörka skogen, skulle jag ha kunnat öppna en ny verklighet. Jag skulle kunna ta Tonys huvud mellan mina händer, jag skulle kunnat kyssa honom på munnen med mina pojkläppar, jag skulle kunna viska till honom att det kunde vara så, att vi fick, att det *skulle* vara så, att det inte fanns något att vara rädd för. [...] Vi behöver inte leka den här leken längre, all din kärlek finns här, inuti mig, jag har hur mycket som helst.”(s. 108f)

Samman sak händer mellan Kim och Momo en kväll när Momo kommit för att uttrycka sin oro över Kims välmående och uttrycker det som att Kim är på väg att gå sönder, att bli ”något halvt, något trasigt” (s. 112). I Momos försök att visa sin omsorg för Kim går det så pass långt att de har sex, Kim då ”iklädd” sin killkropp: ”Jag gled in i henne, jag kände Momo överallt kring mig, hennes mun var tätt intill mitt öra och rösten kom som i andfådda stötar: - Stanna hos mig. Gör det inte mer, gå aldrig mer till honom” (s. 113). Ambjörnsson menar att en del av den queera läsningen är att se sprickor i en text där queera uttryck får möjlighet att sippra igenom. Bland annat är det homosociala begäret en form av queert uttryck där manliga karaktärer, som annars bidrar till att upprätthålla den manliga hegemonin, rör sig från den vänskapsrelation de redan etablerat till att dra sig mer mot en erotisk relation.⁶³ Kim upplever alltså två homosociala relationer som faller över till att bli erotiska, båda gångerna iklädd sin killkropp. Hennes sexuella uttryck och begär sker inom ramarna för en slags intersexuell tillvaro, där hennes känslor för såväl Tony som Momo är präglade av både kvinnliga och manliga handlings- och tankemönster. Hennes sexualitet och könsidentitet är en form av bisexualitet där attraktion finns gentemot båda könen. Hennes eget könsuttryck präglas av en transsexualitet där det manlig yttre tilltalar henne mer än den kvinnliga kroppen.

Efter det intima ögonblicket med Tony är det som om tillvaron ändras för Kim. Tony tar avstånd från henne, och förvandlingen hjälper inte längre för att mota bort ambivalensen. Kim märker att Tonys avståndstagande från henne yttrar sig i att han vänder sig till ”rådjursflickorna” för lek och intimitet, vilket sårar Kim. När det vid ett tillfälle går så långt att Tony tvingar sig på en tjej reagerar Kim starkt och sparkar ihjäl Tony: ”Jag stod inte ut med det jag såg, allt han var, hur han tog och utnyttjade och sedan slängde bort människor som om det inte spelade någon roll” (s. 126). Kims ilska gentemot killkulturen återvänder,

⁶³ Ambjörnsson, s. 160ff.

men istället för att förbli passiv agerar hon och slår tillbaka. På grund av oron för repressalierna flyr Kim från familj och vänner, och hinns då ikapp av sin ambivalens:

I bilrutan skymtade jag mitt ansikte och jag ville inte kännas vid det, ville inte veta av mig själv. Någon flicka var jag inte, henne hade jag för länge sedan gjort mig av med. Och pojken, honom hade jag förstört och förtärt tills bara ett monster fanns kvar. Jag höll upp händerna framför mig som om de var speglar, som om jag skulle kunna hitta ett nytt, tredje ansikte i mina handflator. Men mina händer hade ingen tröst att ge. (s. 137)

Kim fortsätter att leva ett liv på flykt och livnär sig genom att bosätta sig i övergivna sommarstugor och ta del av deras bortglömda matförråd. Först när Kim blir kontaktad av Bella i vuxen ålder tvingas hon konfronteras med sitt identitetssökande på nytt. Ambivalensen har tynat bort och istället är det de mänskliga karaktärsdragen som framhävs. Kvinnomodellen och machokulturen är inte närvarande, och därmed inte längre de normerna, utan det är det egna inneboende som väger tyngst: ”Som att minnet av pojken finns kvar i kroppen, som att kvinnans framväxt kommit av sig, stannat av. Det finns en pojke där i spegelbilden och han är tanigt outvecklad, barnsligt hårlös. Kvinnan ligger som ett flor över honom, skyddar honom med sitt hölje. En människa är det” (s. 153).

9. Sammanfattning

Analysen av *Pojkarna* har särskilt tre teman som är fruktsamma att lyfta i undervisningssammanhang. Det första temat, tjej- och killkulturen, lyfter fram de modeller och strukturer som finns för tjejer respektive killar i samhället och hur dessa blir synliga när de inte efterföljs och uppfylls. Utifrån detta tema följer nästa, där förklädnad fungerar som en subversiv och emancipatorisk handling. Genom att få möjlighet att iklä sig rollen som kille rent fysiskt får de tre huvudkaraktärerna möjlighet att undfly samhällets normer kring deras kön. Att de sedan får möjlighet att betrakta de egna och det motsatta könet såväl inifrån som utifrån skapar en subversiv situation där såväl litterära karaktärer som läsare kan blicka på sin tillvaro med ett kritiskt öga.

Dessa båda två teman leder fram till det tredje, människans ambivalens. Att Kim får uppleva både tjej- och killvärlden underlättar inte för henne i sitt identitetsbyggande, som hon hoppats på, utan gör det snarare svårare. Såväl hennes sociala tillhörighet som hennes sexuella läggning bli gråzoner för henne där ingenting definitivt framträder.

10. Didaktisk diskussion

I skolans styrdokument framhävs vikten av att belysa det svenska samhällets multikulturalitet och internationalisering. Rent retoriskt är detta goda formuleringar och goda tankar som bland annat ska bidra till att förhindra fientlighet och intolerans bland samhällets framtida medborgare. För att kunna förhindra dessa fobiska inställningar till ”de andra”, ”de avvikande”, anser jag att elever behöver utsättas och exponeras för utanförskap för att kunna skapa en inlevelseförmåga och därmed förståelse för andras situation. Det är här som litteraturläsningen och –undervisningen spelar en viktig roll. Som tidigare argumenterat för, med stöd i Judith Langer, kan litteraturen påverka den egna föreställningsvärlden genom att olika vinklingar och perspektivtaganden förs samman med den egna, individuella uppfattningen om tillvaron. Som lärare har man möjlighet att vidareutveckla den här påverkansprocessen från litteraturens sida genom att applicera metoder, såsom samtal och skrivövningar, för att vidga perspektivet ytterligare.

Pojkarna är en bra utgångspunkt vid skolarbete med kön, normer och könsuttryck. De grundläggande motiven i boken är tillhörighet och kärlek, såväl lust- och begärstyrd som ömhetskänslor gentemot vänner och familj. På ytan skulle denna bok kunna läsas som en del i ett temaarbete kring kärlek. Om man vidare läser mer på djupet med hjälp av queerteoretiska glasögon, förslagsvis med hjälp av stödstrukturer från lärarens sida, framträder flera queera och transsexuella situationer där identitetsskapande och samhällets förväntningar på individen problematiseras. Boken har därför i sig själv ett queert uttryck, där en uppmaning till just analys och mothårsläsning av tillvaron anas. Detta gör boken lämplig som introduktionsverk i arbetet med queera läsningar i ett klassrum, då det inte krävs erfarenhet av queerhet hos eleverna för att kunna skapa en inlevelse i karaktärerna. Det som också gör boken användbar i undervisning för ungdomar är igenkänningsmöjligheten, då huvudkaraktärerna är i just den identitetsskapande process som många av eleverna befinner sig i eller har gjort. Att vara osäker på grupp tillhörighet har säkerligen flertalet elever stött på i ett eller annat sammanhang, i såväl skolan som på fritiden. Inkluderings- och tillhörighetsbegreppet kan därför problematiseras utifrån bokens tematisering av den egna identiteten och uppfattningen av jaget.

Den didaktiska designen för att arbeta med litteratur utifrån ett queerperspektiv behöver vara dynamisk. Ett dynamiskt upplägg är önskvärt, då begrepp som hetero- och homosexuell, identitet och sexualitet behöver arbetas med dynamiskt för att undvika satta och statiska definitioner av begreppen. Samtidigt är det ett ämne som kan väcka många och starka känslor,

och behöver därför vara delvis styrd av läraren och det tänkta syftet med arbetet. I det här sammanhanget blir svaret på den didaktiska frågan ”Varför?” att queerperspektivet på litteratur behövs för att lyfta och diskutera maktstrukturer som verkar i samhället idag och hur vi kan se dem återspeglas och reproduceras i skolan. För att återkoppla till Kevin Kumashiros antiförtryckande pedagogik, där tystnaden i lektionsmaterialet bör uppmärksammas, efterfrågas utifrån *Pojkarna* vad som *inte* sägs om varför killar och tjejer beter sig som de gör, varför tjejer (ibland) ser sig som mindre värda än pojkar och varför det normbrytande ses som avvikande. Lärarens funktion blir här att ta ner teorierna kring genus och kön till en praktisk och metodisk nivå som hjälper eleverna i deras tydliggörande av sin samtids och omgivnings tanke- och handlingsmönster. Genom att samtala om normer, använda sig av fysisk gestaltning av kön och könsuttryck i klassrummet där boken fungerar som uppslag för stereotypa beteendemönster (och könets performativa aspekt synliggörs) är min förhoppning att man som lärare kan finna begrepp och definitioner för de formuleringar som finns i skolans likabehandlingsplan. Språket är trots allt en viktig faktor, särskilt utifrån en makt- och förtryckarperspektiv, men genom att göra elever bekväma med ord som transsexuell och queer tar man gemensamt tillbaka orden från att ha en förtryckande funktion till att ha en förmänskligande funktion där varje identitet får ta plats.

11. Vidare forskning

Min förhoppning är att denna uppsats ska uppmuntra till ett fortsatt intresse för den normkritiska didaktiken inom svenskämnet. Jag har endast valt att se på makt och maktstrukturer utifrån kön och sexuell läggning. Fler beröringspunkter finns när det gäller det normkritiska undervisningsperspektivet, såsom det intersektionella perspektivtagandet.

I denna uppsats saknas upplevd empiri från yrkesverksamma lärare och deras syn på behovet av ett queerperspektiv inom litteraturundervisningen i skolan. Att dessutom kombinera intervjuer och empiri med en problematisering kring varje elevs rätt till en individuellt anpassad skolgång hade varit en intressant undersökning. Kan alla idag förtryckta grupper inkluderas, och innebär det att någonting annat försvinner och förtrycks i undervisningen då?

12. Litteraturförteckning

Ambjörnsson, Fanny, *Vad är queer?*, Natur och kultur, Stockholm, 2006

Andersson, Tim, ”Kille och kär: En queerdidaktisk analys av tre ungdomsromaner” (C-uppsats, Fakulteten för humaniora och samhällvetenskap, Karlstad Universitet, Karlstad, 2013)

Bakhtin, Michail, *Rabelais och skrattets historia: François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*, 3. uppl., Anthropos, Gråbo, 2007

Berglund, Daniel, ”Vad spelar sexualiteten för roll? En queerdidaktisk genusanalys av ungdomsromanen *Spelar roll* av Hans Olsson” (C-uppsats. Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet. Göteborg, 2010)

Butler, Judith, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, Routledge, New York, 1990

Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, Regeringen, Stockholm 2010.

Dysthe, Olga, *Det flerstämmiga klassrummet: att skriva och samtala för att lära*, Studentlitteratur, Lund, 1996

Frisén, Ann & Hwang, Philip (red.), *Ungdomar och identitet*, 1. utg., Natur och kultur, Stockholm, 2006

Hirdman, Yvonne, *Genus: om det stabila föränderliga former*, 2., [rev.] uppl., Liber, Malmö, 2003

Kivilaakso, Katri, Lönngren, Ann-Sofie & Paqvalén, Rita (red.), *Queera läsningar: litteraturvetenskap möter queerteori*, Rosenlarv, Hägersten, 2012

Kumashiro, Kevin K., ”Postperspektiv på antidiskriminerande undervisning i engelska, matematik och samhälls- och naturorienterande ämnen”, *Tidskrift för genusvetenskap.*, 2009:1, s. 11-34, 2009

Langer, Judith A., *Litterära föreställningsvärldar: Litteraturundervisning och litterär förståelse*, Daidalos, Göteborg, 2005

Lundberg, Anna & Werner, Ann (red.), *Genusvetenskapens pedagogik och didaktik*, Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 2012
Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

Paechter, Carrie F., *Educating the Other: Gender, Power and Schooling*, Falmer Press, London, 1998

Schiefauer, Jessica, *Pojkarna [Elektronisk resurs]*, Bonnier Carlsen, 2011

Sex i skolan: organisation, ansvar och innehåll i sex- och samlevnadsundervisningen: ett stödmaterial, Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), Stockholm, 2013

Åkerlund, Carl (red.), *Bryt!: ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet*, 3., [omarb.] uppl., Forum för levande historia, Stockholm, 2011

http://www.rfslungdom.se/sites/default/files/media/bryt_upplaga3.pdf

Österlund, Maria, *Förklädda flickor: könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*, Åbo Akademi, Diss. Åbo: Åbo akademi, 2005.

13. Bilagor

13.1 Bilaga 1: Alfaskolans likabehandlingsplan

Alfaskolans Plan mot diskriminering och kränkande behandling 130801

för arbetet med att motverka alla former av diskriminering, kränkande behandling och trakasserier.

En grundläggande mänsklig rättighet är rätten till likabehandling, att visa respekt för varandra. Alla elever i skolan ska ha samma rättighet - flickor som pojkar och oavsett, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck samt ålder. Alla elever har rätt att vistas i skolan utan att utsättas för någon form av kränkande behandling.

Definition av begrepp

Diskriminering

Diskriminering är när skolan på osakliga grunder behandlar en elev sämre än andra elever och missgynnandet har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller ålder.

Diskriminering kan till exempel ske genom skolan regler eller rutiner. En elev kan också bli diskriminerad om eleven blir särbehandlad på grund av en förälders eller syskons sexuella läggning, funktionshinder med mera.

Diskriminering kan vara antingen direkt eller indirekt.

Med **direkt diskriminering** menas att en elev missgynnas och det har direkt koppling till exempelvis elevens kön. *Ett exempel kan vara när en flicka nekas tillträde till ett visst gymnasieprogram med motiveringen att det redan går så många flickor på detta program.*

Man kan också diskriminera genom att behandla alla lika. Det kallas för **indirekt diskriminering**. Det sker när skolan tillämpar en bestämmelse, eller ett

förfaringsätt som verkar vara neutralt, men som i praktiken missgynnar en elev på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller ålder.

Om exempelvis alla elever serveras samma mat, kan skolan indirekt diskriminera de elever som p.g.a. religiösa [sic!] skäl behöver annan mat.

Trakasserier och kränkande behandling

Gemensamt för trakasserier och kränkande behandling är att det handlar om ett uppträdande som kränker en elevs värdighet. Det kan vara fysiska (slag, knuffar), verbala (hot, svordomar, öknamn), psykosociala (utfrysning, grimaser, alla går när man kommer), texter och bilder (teckningar, lappar, sms, mms, fotografier, msn och meddelanden på olika web-communities).

Trakasserier/sexuella trakasserier är ett uppträdande som kränker en elevs värdighet och som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller ålder. Är uppträdandet av sexuell natur är det sexuella trakasserier.

Kränkande behandling är ett uppträdande som kränker en elevs värdighet, men som inte har samband med någon diskrimineringsgrund. Det kan vara att retas, mobba, frysa ut någon, knuffas eller rycka någon i håret.

Repressalier

Den som påtalat, anmält någon ansvarig person eller medverkat i någon utredning får inte utsättas för straff eller annan form av negativ behandling.

Skolans personal måste ibland tillrättavisa en elev för att skapa en god miljö för hela klassen. En befogad tillrättavisning är inte en kränkning i lagens mening, även om eleven ifråga kan uppleva det som kränkande.

Skolans skyldighet - Skolan har en skyldighet att agera så snart någon ur personalen får kännedom om att en elev känner sig utsatt för trakasserier eller kränkande behandling. Skolan ska utreda vad som hänt och vidta åtgärder för att förhindra fortsatta kränkningar.

Kön - Skolan ska förebygga och förhindra könsdiskriminering. Skolan ska också förebygga och förhindra trakasserier som har samband med kön liksom sexuella trakasserier av elever. Trakasserier som har samband med kön kan vara utfrysning, förlöjligande och skämt kopplade till en elevs könstillhörighet. Sexuella trakasserier är kränkningar av sexuell natur. De kan ta sig uttryck i sexualiserat språkbruk, tafsande eller visning av pornografiskt material.

Etnisk tillhörighet - Skolan ska förebygga och förhindra diskriminering och trakasserier på grund av etnisk tillhörighet.

Med etnisk tillhörighet menas att någon tillhör en grupp personer med samma nationella eller etniska ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande. Var och en har rätt att bestämma sin egen tillhörighet. Om du är född i Sverige kan du vara rom, same, svenska kurd eller något annat. Du kan ha flera etniska tillhörigheter.

Religion eller annan trosuppfattning - Skolan ska förebygga och förhindra diskriminering och trakasserier på grund av religion eller annan trosuppfattning.

Religionsfriheten är skyddad i såväl internationella konventioner som i den svenska grundlagen. Undervisningen i skolan ska enligt läroplanen vara icke konfessionell och skolan får inte missgynna någon elev på grund av hans eller hennes religion.

Funktionshinder - Skolan ska förebygga och förhindra diskriminering och trakasserier på grund av funktionshinder.

Funktionshinder kan vara fysiska, psykiska eller intellektuella och påverka livet på olika sätt. Som funktionshinder räknas både sådana som syns och sådana som inte märks lika lätt som exempelvis allergi, ADHD och dyslexi.

Sexuell läggning - Skolan ska förebygga och förhindra diskriminering och trakasserier på grund av sexuell läggning. Med sexuell läggning menas homosexualitet, bisexualitet och heterosexuellitet. Skolan har ett särskilt ansvar att förmedla samhällets gemensamma värdegrund till sina elever. Det inkluderar arbetet mot homofobi och rätten till likabehandling oavsett sexuell läggning. En homofobisk hållning (starkt negativ syn) strider mot principen om alla människors lika värde och allas lika rättigheter.

Könsöverskridande identitet och uttryck – Elever får inte diskrimineras eller trakasseras på grund av könsöverskridande identitet eller uttryck. Diskrimineringsgrunderna omfattar de flesta transpersoner. Transpersoner är ett paraplybegrepp som används om människor som på

olika sätt bryter mot samhällets normer kring könsidentitet och könsuttryck – mot föreställningar om hur kvinnor och män, pojkar och flickor förväntas vara och se ut.

Alfaskolans arbete

På vår skola ska alla känna att de utvecklar sina förmågor socialt och kunskapsmässigt i en trygg miljö. Ingen ska bli diskriminerad, trakasserad eller utsatt för kränkande behandling.

Främjande insatser

I ämnet hälsa arbetar vi, bla genom diskussioner och värderingsövningar, för att stärka elevernas självkänsla och sammanhållning i gruppen. Vi diskuterar etiska och moraliska frågor, tränar på att argumentera, lyssna och förstå varandra. Samlevnadsfrågor och sexualkunskap ingår också i ämnet.

Vi utformar undervisning så att alla elever kan delta. Vi tittar speciellt på friluftsdagar, lägerskolor och idrottsundervisning.

Vi arbetar för flickor och pojkars lika inflytande och utrymme i verksamheten tex rastaktivitetsutbud, innehåll på idrottslektioner och i annan undervisning.

Vi har tydliga regler för trivsel, trygghet och respekt. Dessa regler diskuteras kontinuerligt med eleverna.

Vi försöker lösa problem tidigt genom ett snabbt ingripande enligt nedan:

- Samtal/tillsägelse vid den aktuella situationen. Personalen ska dokumentera händelsen och lämna detta till handledaren.
- Handledarna har enskilt samtal med de elever som är inblandade om vad som hänt och dokumenterar detta. Eleverna får berätta för sina respektive handledare om vad som hänt. Viktigt för att förstå vad som ligger bakom den uppkomna händelsen och eventuell historik.
- Handledaren kontaktar vårdnadshavaren.
- Handledaren följer upp händelsen med inblandade elever.

Likabehandlingsplanen går igenom av handledare med eleverna vid varje läsårsstart.

Alla föräldrar delges likabehandlingsplanen på första föräldramötet.

Vi tar upp och diskuterar likabehandlingsplanen på elevrådet.

Likabehandlingsplanen är tillgänglig på skoltorget.

Vi har schemalagd rastvakt för att på bästa sätt skapa en trygg rastmiljö.

Vi jobbar mycket med våra gemensamma traditioner [...] ⁶⁴ för att stärka sammanhållning i skolan som helhet.

⁶⁴ De traditionsenliga aktiviteter som räknas upp i originaldokumentet är borttagna för att bibehålla skolans anonymitet.

Elevskyddsombuden går tillsammans med rektor skyddsronde två gånger per år.

[Fortsatta uppgifter i likabehandlingsplanen är borttagna, då de innehåller känsliga uppgifter om skolan, dess personal och elever.]